

Orta Aziýada we SSSR-de Enwer Paşa

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Orta Aziýada we SSSR-de Enwer Paşa ORTA ASYA VE SOVYET
RUSYA'DA ENVER PAŞA

Bu yazı Kazak politikacı Mustafa Çokay (1890-1941) tarafından kaleme alınarak, 15 Haziran 1923 tarihli 'Doğu-Batı' (Orient et Occident) isimli bir Fransız dergisinde yukarıdaki başlık altında yayımlanmıştır.

7 Ocak 2005, 20 yıl Avrupa'da sürgünde yaşayan Kazak siyasetçi Mustafa Çokay'ın (1890-1941) doğumunun 115'inci yıldönümü. 20. yüzyıl Orta Asya tarihine damga vuran Mustafa Çokay, dünyada, Türkistan Milli Kurtuluş Hareketi'nin lideri, Stalin propagandasına karşı güçlü bir direnç oluşturmayı başaran, deneyimli bir siyasetçi olarak biliniyor. Onun eserleri, Batı tarihinin yazılımına katkı sağlamıştır. Okuyucular şimdi dahi bu eserleri okurken yazarın geçmişine olan sevgisini hissediyor.

Bolşevik gazetelerindeki haberler ile Türkistan ve Afganistan'dan gelen mektuplara göre Enver Paşa, 4 Ağustos 1922 tarihinde Doğu Buhara'nın Balcuvan kasabasında vefat etmiştir. Osmanlı Ordusu Başkomutanı'nın bir Bolşevik kampında bulunması, Enver Paşa'nın rakiplerini şaşırtmamıştı. Onlar, bu durum karşısında, 'Enver Paşa'dan herşey beklenir' dediler. Moskova ile iki yıl süren iyi ilişkilerinin ardından Enver Paşa, Orta Asyalı ihtilal karşıtlarının yanında yer aldığı anda da aynı durum söz konusu olmuştu.

Bazılarına göre Enver Paşa, Bolşevik desteğini Orta Asya Müslümanlarının bağımsızlığı uğruna kullanmak istedi. Pravda gazetesine göre, daha önce öldürülmüş olan Cemal Paşa dahil bazı kişiler, Enver Paşa'nın bu hareketini 'şöhret düşkünlüğü ve popüler olma hırsı olarak değerlendirmişlerdi.' Pravda

gazetesinin ifadesini örnek verdim; çünkü bunları 1922'de Avrupa'da Cemal Paşa'yla yaptığımız görüşme sırasında kendisi aynen söyledi. Enver Paşa'yı Jön Türk hareketi döneminden beri yakından tanıyan tarafsız kişiler de ilk bakışta onun karakterinde birtakım çelişkiler bulunduğunu sezinliyorlardı. O Müslüman halkların hürriyeti için gerçekten mücadele verdi. Popüler olma hırsı da onu akli başında insanların cesaret edemeyeceği bir maceraya sürüklüyordu. Bolşeviklerin Enver Paşa'ya verdiği değer üzerinde durmaya gerek yok. Bolşevikler için o saygıdeğer ve sevilen bir dosttu; çünkü Enver Paşa, Bolşevikler için iyi bir propaganda aracı idi. Bolşevikler, Enver Paşa aracılığıyla Müslüman halklara yönelik politikalarını rahatça yürütebileceklerdi. Enver Paşa, muhalif saflara geçince 'İngiliz Hükümeti'nin kiralık ajanı' olarak adlandırıldı.

■ Enver Paşa'nın Sovyet Macerası

Orta Asya, Buhara ve Türkistan halklarının Enver Paşa'ya bakış açıları farklıydı. Kuzey Kafkasya Müslümanları ona sırt çevirmediler. Bolşevik diktatörlüğünden kurtulma ümidiyle yaşayan bu insanların ruh halini anlıyordum. Onlar, Enver Paşa'nın Abdülhamit istibdatından Türkiye'yi kurtarması gibi kendilerini de Moskova despotizminden kurtaracağı ümidini bir an olsun kaybetmediler. Türkistan, Buhara ve Azerbaycan halkları, Paşa'nın Balkan Slavlarından Adriyanopol'ü (bir Türk şehri olan Edirne'nin eski adı) kurtardığı gibi, Bolşevik yağmasından şehirlerini koruyacağı ümidini taşıyorlardı. Enver Paşa'nın kudretine körü körüne inanıyorlardı. Sovyet iktidarının bu halklara ara sıra ılımlı davranması ise Enver Paşa'nın etkisiyle oluyordu. Enver Paşa'nın Moskovalı dostlarının idaresindeki zavallı insanlar, 'Bizim güvenliğimizi O üstlendi' diyorlardı. Ancak, Bolşevik kampında kalmaya devam eden Paşa, insanların kendisine beslediği inancı göremiyordu adeta. Hindistan'dan İngilizleri çıkartmak veya Sovyet deyimiyle söylersek, 'bütün Müslüman alemini köleleştiren, Avrupa emperyalizminin en büyük canavarının

zehirli dişlerini sökmek' arzusuyla yanıp tutuşan, Üçüncü Enternasyonal Yönetimi'yle ittifakı gittikçe güçlendiriyordu. Enver Paşa Bolşeviklere güveniyordu, onları sadık ve dürüst birer müttefik olarak görüyordu. O, Bolşeviklere hayran bir insan samimiyetiyle inanıyordu ve onların asıl amacını açığa vurmaya çalışan kimselerin seslerini duymazlıktan geliyordu. Paşa, Doğu Halklarının Kongresi'ne Zinovyev ve Radek ile aynı vagonda gitti. Bolşevikler, Paşa'yı Orta Asya, Hindistan, Kafkasya ve Afganistan temsilcilerinin kongresinde büyük bir koz olarak kullanmak niyetindeydiler. Müslümanlar, telgraf aracılığıyla Paşa'nın gelişinden hemen haberdar oldular.

Bakü tren istasyonunda büyük bir kalabalık, grubu karşılayıp, Paşa'yı törenle şehre götürdü. Bir Azeri ihtiyar heyecandan titreyen sesiyle Enver Paşa'ya hitaben, 'senin ordun Eylül 1918'de Bakü'yü kurtardı. Ondan sonra biz seni görmedik. 1920 yılının Eylül ayında Bakü Sovyetlerin eline geçti. Bugün biz tekrar esaret altında yaşıyoruz, sen ise bizim düşmanlarımızla zaferi kutluyorsun, buna ne cevap verirsin?' dedi. Enver Paşa bu soruya, 'Azerbaycan Azerilere ait olmalı' diye cevap verdi. Bu cümle bütün kalabalıkta ağızdan ağıza yayıldı. Bu durumdan tedirgin olan Bolşevikler 'yersiz' soru ve cevapları önlemek amacıyla konuşmasına izin vermeden onu kalabalıktan uzaklaştırdı.

■ Enver Paşa'nın Kongre Tebliği

Kongrede Paşa'nın tebliği sekreteri tarafından okundu. Tebliğin bazı bölümleri üzerinde durmakta fayda var. 'Sadık ve samimi dost Üçüncü Enternasyonal Komitesi'ni selamlama geleneği ve teşekkür ifadelerinden sonra Osmanlı ordusunun eski yüksek komutanı, Türkiye'nin Birinci Dünya Harbi'ne katılma sebebini açıkladı. Tebliğinde Enver Paşa, 'Yoldaşlar, Türkiye'nin savaşa girdiği sırada, dünya iki kısma ayrılmış bulunuyordu; birinde eski Kapitalist ve Emperyalist Çarlık Rusyası ve onun müttefikleri diğerinde ise herşeyi ile Rusya'ya benzeyen Almanya ve müttefikleri bulunuyordu. Bizi imha etmek isteyen Çarlık Rusyası, İngiltere ve onun

tarafıtarları aleyhinde mücadele eden biz ise, bu ülkelerden farklı olarak hayatta kalmamızdan yana olan Almanya tarafını tuttuk. Alman kapitalistleri kendi emperyalist hedeflerine ulaşmak amacıyla bizim gücümüzü istismar etti. Bizim ise bağımsızlığımızı muhafaza etmek için başka imkânımız yoktu' diyordu. Gayet açıktı ki, Türkiye ve Almanya açısından kaçınılmaz olan bu ittifak, mazlum halklar için bir avantaj niteliğindeydi; çünkü Türkiye kendi Boğazlarına girişı engelleyerek doyumsuz arlık Rusyası'nın çöküşünü tetiklemiş ve bütün mazlumların gerçek müttefiki olan Sovyet Rusya'nın kuruluşuna zemin hazırlamıştı. Böylece Türkiye, dünyayı kurtarmak için yeni bir istikamet belirlemek dşnesiyle Sovyetler'le işbirliğine girmişti.

'Dünyayı kurtarma' konusunda kendi rolüne değinen Enver Paşı, şöyle devam etti: 'Yoldaşlar, Dünya Harbi sırasında ben çok büyük sorumluluk taşıyan, mevki sahibi biriydim ve Alman emperyalizmi safında savaşımak zorunda kaldığımı üzülerek belirtiyorum. İngiliz emperyalizminden olduğu kadar, Alman emperyalizminden de nefret ediyorum. Çalışmadan servet sahibi olmak isteyenler yok edilmeyi hak etmektedir. Benim emperyalizm konusuna bakış aım budur.' Sovyet Rusya ile münasebetlerine ilişkin ise Paşı, şnları söyledi: 'Yoldaşlar, bugünkü Sovyet Rusya o zaman olsaydı ve şimdiki hedeflerine ulaşmak amacıyla mücadele etseydi, şimdi yaptığımız gibi, bütün gücümüzü sarfederek onunla beraber hareket edeceğimizi temin ederdim. Söylediklerimin doğruluğunu açıkça göstermek için şnu da ifade ediyorum: Rusya ile işbirliği yapmaya karar verdiğimiz sırada, Yudenit Ordusu Petrograd'ı tehdit ediyor, Denikin Moskova'ya güneyden yaklaşıyordu. Vahşı dişlerini gösterip pençelerini uzatarak savaşı kazandığını zanneden Antanta, harekete geçmişti. Bu durumda biz Rusya'ya yardım elimizi uzattık, şayet Karadeniz'deki fırtına benim gemimi parçalayıp geri dönmek zorunda kalmasaydım.' Paşı sözlerine şöyle devam etti: 'İçinde benim de bulunduğum uçak dşmeseydi, Kovno ve Riga hapishanelerinin parmaklıkları olmasaydı, ben de Rusya'nın zor anında sizlere yetişirdim. Fakat, bu şahsi meseleleri bazı arkadaşlara açıklamaya imkanlar el vermedi.'

Enver Paşa daha da ileri giderek sadece zalimlere karşı mücadeleden destek bulma arzusunun değil ayrıca hemen hemen aynı görüşe sahip olmalarının, kendisini ve arkadaşlarını üçüncü Enternasyonal ile ittifaka ittiğini söyledi. Paşa, kendi sosyo-politik programını şöyle açıkladı: 'Biz, kendi kaderini kendisi tayin etmesi için, halkın isteğine dayanarak mücadeleye başladık. Bizimle aynı görüşte olanlarla sağlam ve daimi ilişkilerde bulunacağız. Diğerlerine ise kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkını tanıyoruz. Biz savaşa karşıyız. Demek ki, iktidarın insanları yok etmesi, onları esaret altına alması taraftarı değiliz. Sırf nihai barışı sağlamak için biz, Üçüncü Enternasyonal ile aynı safta yürüyoruz. Bu hedef uğrunda, bütün engeller karşısında yılmadan, yürütmekte olduğumuz kanlı savaşın sonuna kadar gitmeliyiz. Biz halkın refahı için mücadele ediyoruz ve bunu suiistimal edenler ile başkalarının emeğine el koyanların düşmanıyız. Bu gibi insanlara karşı kararlı davranmak gerekiyor. Biz inanıyoruz ki, sadece yüksek şuura sahip bir halk refahına ve hürriyetine kavuşabilir. Çalışarak elde edilen sağlam bilgilerin, gerçek özgürlüğümüzün garantisi olmasını ve ülkemizi aydınlatmasını istiyoruz. Bu bakış açısından, bizim için, bizimle el ele olanların kadın ya da erkek olması bir önem ifade etmez. Sosyal politikadaki görüşümüz budur.' Ancak Enver Paşa'nın beş dakikalık konuşmasındaki ihtilal ruhu ve her yeni konuya başlarken 'yoldaşlar' diye seslenmesi ve bu hitabı konuşması boyunca onbeş defa kullanması bile, insanların ona olan güvensizliğini ortadan kaldıramadı. Kongre Oturum Başkanı Macar Bela Kun, Paşa'nın tebliğine karşılık şöyle dedi: 'Kongre, daha önce yabancı kapitalistlerin lehine Türk işçi ve köylülerinin mücadelelerine önderlik eden ve zengin kesimle yüksek rütbeli subayların haklarını korumak isterken, Türkiye'nin işçi kitlelerini ikili tehlikeye atan kişilerin sözlerine dikkat edilmesi gerektiğini uygun görüyor. Kongre, bu 'mücadelecilere', daha önce yaptıkları yanlışlıklarını düzelterek halka hizmet etmeye hazır olduklarını ispatlamayı öneriyor.'

Bolşevikler görüldüğü gibi, Türkiye'nin, Dünya Harbi'ne Çarlık Rusyası'nı yenmek arzusuyla katıldığını; ancak Sovyet Rusya'nın doğması ve 'dünyayı kurtarmak için yeni bir yol'un açılmasına zemin hazırladığını dile getiren Paşa'nın teorisini duymadılar bile. Onlar, Paşa'ya teşekkür etmek yerine, halkına olan sadakatini ispatlayarak, 'eski günahlarından temizlenmesi'ni önerdiler.

■ Moskova Yolunda Enver Paşa

Sadece Moskova'da bulunduğu sürece Müslüman halka faydalı olabileceğini düşünen Bolşevikler, Enver Paşa'yı Bakü'den neredeyse zorla geri getirdiler. Bakü İstasyonunda aynı kalabalık, Paşa'yı 'Yaşasın Enver' sloganlarıyla uğurladılar. Enver Paşa'nın Moskova'daki hayatı ve faaliyetleri hakkında benim bir bilgim yok. O, muhakkak Sovyet yöneticileri tarafından özel ilgi görüyordu. Afganistan ve diğer Doğu ülkelerinden gelen heyetlerin şerefine verilen ziyafetlerde saygıdeğer misafir olarak bulundu. Fakat Orta Asya, Kafkasya ve Azerbaycan ile olan bağlantılarına devam etti.

■ Paşa'nın Anadolu'ya dair Planları

Paşa'nın Bolşevikler'le ilişkileri, Sovyetler'in İngiltere ile ticaret anlaşması imzaladığı 1921'in Mart ayından itibaren bozulmaya başladı. Paşa anladı ki, Sovyet Rusya, Müslüman ülkeleri nüfuz alanlarına göre parçalamaya hazır, işte o zaman, Bolşevik kordonunu yararak Orta Asya ve Kafkasya ile bağlantı kurmaya çalıştı. 1921'de Yunan saldırısı ve İsmet Paşa komutasındaki Türk ordusunun geri çekilmesi, Sovyetler tarafından dahi, Mustafa Kemal ve taraftarlarının başlattığı hareketin başarısızlığa uğradığı şeklinde değerlendirildi. Bu durum, eski Başkomutan'ın, gönüllüleri ve Milli Ordu'dan geriye kalan askerleri bir bayrak altında birleştirmek suretiyle istilacılara karşı mücadeleyi devam ettirmesine; gerektiğinde, Küçük Asya topraklarına girmek düşüncesiyle, Anadolu'ya komşu olan Kafkasya'ya gitmesine neden oldu. Enver Paşa'yı, sırf 'Milli Pakt'ın geleceği için endişelenen Mustafa

Kemal'e kıyasla, daha yumuşak ve uysal kabul eden Sovyet Hükümeti bu planı destekledi. Planın gerçekleştirilmesi, Acaristan'daki feci olaylara zemin oluşturdu. Paşa ise, Bolşeviklerin elinde oyuncak olduğunu anladı. Ancak geriye dönüş yoktu. Paşa'nın geçmişte yaptıkları, adının yavaş yavaş unutulmasına neden oldu. Türkiye, ona istenmeyen kişi muamelesi yapıyordu. Ayrıca Rusya, Paşa'ya 'dünyayı kurtarmak üzere yeni bir yol' göstermedi. O, en azından, zorluğu daha az ama daha çok güvenilir bir yeni yol aramak zorundaydı. Dolayısıyla Enver Paşa, çok ünlü olduğu tek bölge olan ve Türklerin beşiği sayılan Türkistan'a doğru yol aldı.

Türkler, hiçbir zaman Orta Asya ile ilgilenmediler. Tarihten biliyoruz ki, Osmanlı Devleti sadece bir olay nedeniyle Orta Asya ile ilgilendi. 18. yüzyılın ikinci yarısında, II. Katerina'nın yönetimindeki Rusya ile savaşan Türkler, kendilerine yardım edilmesi için Buhara Emiri aracılığıyla, bir kısmı Rus esareti altında bulunan Kırgızlara başvurdular. Buhara, Türkistan ve Kırgızlar harekete geçtiler. Buhara Emiri Şah Murat'ın seferberlik yönündeki çağrısı, Rus yanlısı politika yürüten Han'larından memnun olmayan Kırgızların lideri Sırım Batır'a kadar ulaşıyor. Sırım Batır, Peygamber temsilcisi Buhara Emiri'nin isteklerine itaat etmeye hazır olduğunu söyledi. O günden itibaren, yani 1788'den bu yana dek Türkler, Orta Asya ve orada yaşayanlarla ilgisini kesti. Ben Türklerle sık sık ilişki içerisinde oldum ve konuştuğum insanların hemen hemen hepsinin Türkistan hakkında hiçbir bilgisi olmadığını gördüm. İstanbul'un önemli gazetecileri bana, 'Kırgızlar Müslüman mıdır? Hangi dilde konuşuyorlar?' gibi şaşırtıcı sorular sordular. Bu Türk ülkesinin tarihi, orada yaşayanların yapısı birer meçhuldü. Ancak Bolşevik Devrimi'nden sonra Osmanlı Türkleri Türkistan topraklarını ziyarete başladılar. Bazı aydın kişiler Orta Asya halklarının tarihine samimi bir şekilde ilgi gösterdiler. Fakat, milliyetçilik duygularına yenik bu aydınlar sadece bütün Türklerin tek bir millet halinde yaşadığı dönemlere ait gelenek ve görenekleri araştırmakla yetindiler. Onlar, kendine has özellikleri bulunan Türkistan'ın o günkü hayat koşullarını

araştırmayı ihmal ettiler. Osmanlı Türklerinin bir çoğu için Türkistan'ın meçhul bir ülke olmasının sebebi budur.

■ Paşa'nın Türkistan Macerası

Enver Paşa 1921 yılının sonbahar ve kış aylarını Türkistan'da geçirdi. Bu muazzam bölgenin her köşesinde onun adı biliniyordu. Özbekler ve göçebe Kırgızların en ücra köylerinde bile Edirne Savaşı, Tripolitan savunmasıyla ününü duyuran ve Birinci Türk İhtilali'yle kahramanlaşan Jön Türklerin lideri Enver Paşa'nın adını taşıyan çocukları görmek mümkündü. Enver Paşa Taşkent'e giderken Buhara'ya uğradı. Buhara'da ilk kez halkların Bolşeviklerce kurtarılmasının gerçekte ne anlama geldiğine şahit oldu. Rus Generalinin yaveri ve Genel Vali'nin aile saltanatını sürdürdüğü Buhara, Kızıl Ordu yöneticileri ve komiserlerinin komünizmi hayata geçirme konusunda deneyler yaptığı bir kamp haline gelmişti.

Bağımsız ve egemen Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti olan Buhara şehri, Kermine (1958'de Navoyi olarak değişti) ve Karçi, Kerki, Termez, Çarcov, Hatırçi vb. büyük şehirler Rus askerlerinin eline geçmişti. Rus askerlerinin masrafları Buhara'nın sınırlı bütçesine ağır yük oluyordu. Ülkenin bütün serveti 'Yoldaş Lenin'e ya da 'minnettar Buharalıların Kremlin'e armağanı olarak' Moskova'ya götürülüyordu. O sıralarda, Türkistan'da 'kurtarıcılara' karşı bitmez tükenmez bir savaş sürüyordu. Moskova tarafından aldatılan ancak aynı zamanda da Buhara halkını kandırıyormuş gibi gösterilen yenilikçi genç Buharalılar, Enver Paşa'nın beklenmedik gelişiyile, Buhara'daki durumu iyileştirmeye ve hiç olmazsa onun yardımıyla bağımsızlık antlaşmasının biraz da olsa uygulanacağını umarak seviniyorlardı. Onlar, Moskova ile görüşmelerde arabuluculuğu en iyi Enver Paşa'nın yapacağını düşünüyorlardı. Enver Paşa, bu görevi kabul etti ve Moskova'ya, Buhara'nın bağımsızlığını ilan etme isteğini dikkate almasını öneren ilk telgrafını gönderdi: 'Eğer Buhara, Sovyet Rusya'nın himayesinde bağımsızlığına kavuşursa, biz de Müslüman Asya'yı İngiliz Emperyalizmi'nden kurtarma

misyonumuzu daha çabuk yerine getireceğiz. Ben Halk Komiserleri Konseyi'nden burada işgalci gibi davranan Kızıl Orduyu geri çekmesini isteyeceğim. Askerler, şikâyetleri artan a ve Müslüman insanları ekmeğinden ediyorlar. Konsey, istimlak kararlarına ve gıda maddeleri ile değerli eşyaların ülke dışına çıkarılmasına son vermelidir. Doğu Buhara'da halk Kızıl Orduya karşı ayaklanıyor ve bu başkaldırmalar Cumhuriyetin diğer bölgelerine sıçrayabilir. Yönetici konumundaki Buhara Komiserleri, Rus askerleri tarafından saldırılara uğramakta ve bu duruma karşı çaresiz kalmakta. İhtilal yanlısı genç Buharalılar arasında tepkiler büyüyor. Ben Sovyet Hkmetine Doğu cephesinin ciddi tehlike oluşturduğunu haber veriyorum. Buhara halkına tam hürriyet ve kendi kaderini kendileri belirleme hakkı verilmeli. Buhara halkının seçimi ve tasvibiyle ben Sovyet Rusya ile yapılan görüşmelerde onları temsil ediyorum. Konseyin isteklerimi çabucak değerlendirmesini, yetkili temsilciler tayin etmesini, buluşma yeri ve zamanı belirlemesini arz ediyorum. 1921 Aralık ayının sonunu, yer olarak da Buhara şehrini teklif ediyorum.'

■ Semerkand Kalesi'nin 1868'de Savunması

Biz bu telgrafın Moskova'ya ne denli tesirde bulunduğunu bilemiyoruz. Ancak, bu telgraf Buhara ve bütün Orta Asya'da büyük yankı uyandırdı. Milletvekilleri büyük kalabalıklarla Enver Paşa'ya gidiyordu. Ayaklanan Fergana'dan, Sovyet Türkistanı'nın başkenti Taşkent'ten, Semerkant'tan ve her taraftan Enver Paşa'nın adına minnet ve saygı mesajları geliyordu. Sovyetlerin Türkistan'daki temsilcileri alarma geçti. Artık Enver Paşa Orta Asya'da popülerdi. Bu duruma zemin hazırlayanlar da Enver Paşa'nın Moskovalı arkadaşlarıydı. şubat 1922'de Özbekistan'daki arkadaşlarımdan biri bana mektubunda şöyle yazıyordu: 'Enver Paşa'nın buraya gelmesi milli mücadelemizin başarıya ulaşma şansını yükseltiyor. Enver Paşa'nın Orta Asya'nın ihtiyaçlarını bilmemesi ve anlamamasından dolayı siyasi hayatımızda telafisi mümkün olmayan hatalar yapabileceği yönündeki uyarılarınız

bizce abartılı bir durum. Şimdi Paşa, demokrasi ve cumhuriyet yönetimlerinin ateşli savunucusu. Dahası Enver Paşa, Rus Kızıl Ordusu'nun himayesinin olmadığı Sovyet Yönetim şeklinin koruyucusu ve taraftarı olarak karşımıza çıkıyor.

0, Rusya ile bağlantıda ve uyum içerisinde faaliyetine devam ediyor. Sizden Enver Paşa'nın siyasi planlarına ilişkin şüphe taşımamanızı istiyoruz. Ülkedeki durum ve Sovyet iktidarıyla yıllarca süren işbirliği Paşaya çok şey öğretti.' Buhara, Taşkent ve Fergana'dan aldığım hemen hemen bütün mektuplarda bu görüşler bulunmaktaydı. Şu açıkça biliniyordu ki, halkın önderlerine olan güveni tamdı ve sadece kendilerini Bolşevik eziyetinden kurtarmakla kalmayacak, Orta Asya'da, gelişme yolunda sağlam temeller üzerine demokratik bir devlet kuracağı inancı bütün halkı sarmıştı. Ne yazık ki Enver Paşa, Orta Asya koşullarını bilmiyordu. Yeni nesil ise Türkistan'ın İslam Alemi'ndeki rolünü anlamaya muktedir görünmüyordu. Enver Paşa'nın Orta Asya'da kullanmak istediği 'reçete', midesinden rahatsız olan hastaya göz tedavisinde kullanılan ilaçları yazan ve üstelik 'gözleri sağlam olsaydı, bu saçma ilaçları reddederdi' şeklinde kendini savunan Arap doktorun reçetesi gibidir. Hürriyet yolunda, mevcut olan bütün güçleri bir kutsal birlik etrafında toplamak varken, Enver Paşa genç Buharalıların tavsiyelerine bakmaksızın eski Emirle görüşmeye yöneldi. Bu hareketi, basiretli düşünen insanların Enver Paşa'ya sırt çevirmesine neden oldu ve onu yavaş yavaş Emir'in yandaşlarına o kadar yaklaştırdı ki, 'Kutsal Buhara Sultanının büyük veziri haline geldi.' Ruslara karşı isyan edenler böylece kendi aralarında birbirine düşmanlık besleyen iki gruba ayrıldı. Fergana isyancıları, Buhara Emiri'nin 'büyük veziri'nin yetkilerinin tanımadı. Ülkede Paşa aleyhinde dizginsiz bir propaganda başladı ve yayıldı. Onun dünkü hayranları düşman oluverdiler.

■ Şöhret afetmiş!

Son Buhara Emiri Alim Han 1911 – 1921

Paşa'nın güçlü iradesi ve adeta fışkırıran enerjisinin bataklığa

saplanıp kaldığını görmek çok acı idi. Bunun başlıca sebebi de, Paşa'nın Orta Asya'nın sosyal durumunu ve Buhara Yönetimi'nin karanlık rolünü tam olarak anlamamış olması idi. Türkistan'da yaşlı neslin temsilcilerinden biri olan, 1919'da Buhara Emiri tarafından haince öldürtülen, büyük insan, alim, şeriatçı-molla Mahmut Hacı Bekbudi, 'Buhara'da Emir'in otokrasi yönetimi devam ettiği sürece, Orta Asya üzerindeki karanlık dağılmaz' demişti. Avrupa bölgesinden gelen ve Türk ihtilali'nin verdiği dersi unutan Enver Paşa, karanlıklar kaynağı olan Buhara Emiri'nin iktidarını tekrar canlandırmaya karar verdi. Paşa'yı Emir'le yakınlaştıran bir diğer sebep de Bolşevik provokasyonu idi. Türkistan Dışişleri Halk Komiseri Geppner, Enver Paşa'nın nasıl bir tehlike oluşturduğunu sezerek, 'Buhara halkına şayet gerekliyse' eski Buhara Emiri ile iktidarını canlandıracağı konusunda söz vererek görüşmelere başladı. Bu görüşmelerde halkı Enver Paşa'ya karşı kışkırttı. Emiri kudret sahibi olarak gören Enver Paşa ise onun gücünden ve kuvvetinden faydalanmak için Bolşeviklerden önce davranmaya çalıştı. Kahraman bir geçmişe ve Enver diye yüce bir isme sahip olan bir kişiden maceraperest davranışlar değil, büyük işler bekleniyordu. Enver Paşa, büyük Türk isimlerini aklında tutan Türkistan'ı iyi tanımamanın kurbanı oldu. (Delovaya Nedelya)

Mustafa ÇOKAY. Taryhy makalalar